

ביאורים

אנו רגילים להתבונן על סיפורי אבות אבותינו שהיו עובדי עבודה זרה במין זלזול של פרימיטיביות וחוסר קידמה. איננו מבינים כיצד יכול אדם לטעות ולחשוב שהפסל שיצר בעצמו יהיה לו לאל ואותו הוא יעבוד. הרמב"ם כותב שהאמת רחוקה מהסתכלות זו. לדבריו, הטעות של דור אנוש והבאים אחריו אינה פגאניות ופרימיטיביות, אלא התבוננות מעמיקה במציאות הרוחנית. הם האמינו בקיום האל ולא דימו שהפסל או הכוכב הוא היוצר אותם, אך הם זיהו את האלוהות שמופיעה דרך הטבע בעוצמתו וגדלותו. כשהתבוננו לשמיים וראו את הכוכבים, הם הבינו שעוצמה זו ניתנה להם ע"י האל, ואלוהותו מופיעה דרכם. לעוצמה זו של הטבע ניתנה היכולת לנהל את העולם, והם "שליחים" של הבורא להנהיגו בדברים מסוימים כמו עונות השנה, זמני היום והלילה, שנים וכדומה. טעותם הייתה בכך שחשבו שרצון האל הוא להתפלל לגרמי השמיים, לעבדם ולכבדם, כשם שהוא עצמו נתן להם כוח וממשלה גדולים, ובזאת יכבדו את האל עצמו.

מתוך התבוננות זו הלכו והתרחקו מעבודת האל והתמקדו אך ורק בעבודת הכוכבים והמזלות. הם האמינו לנביאי שקר שבדו נבואות המצוות על כך, ואף לכאלו ששיקרו וטענו שקיבלו נבואה מפי הכוכבים עצמם שאותם ראוי לעבוד ובאופן מסויים.

עם הזמן ובגודל הטעות, השתכח האל מדעת האנושות כולה שדימתה שהאלוהים הוא הדמויות והצורות עצמן. אך היו מתי מעט במהלך ההסטוריה, שהשכילו להבין את האמת ואת מי ראוי לעבוד ולא התפתו אחרי ההבל הזה. אלה דמויות כדוגמת חנוך, מתושלח, נח שם ועבר. כשהגיע אברהם איבנו - השתנתה התמונה.

הרחבות

• יצר עבודה זרה

טעו בני האדם טעות גדולה. בגמרא מסופר שרב אשי פגש בחלומו את מנשה מלך יהודה. מנשה שאל את רב אשי שאלה הלכתית ומשלא ידע רב אשי להשיב לימדו מנשה את התשובה. שאל רב אשי את מנשה: "אם הייתם כל כך חכמים מדוע עבדתם עבודה זרה?" ענה לו מנשה שאם הוא (רב אשי) היה בדורו, היה רץ לעבוד עבודה זרה [סנהדרין כ:ב]. מדוע היה רב אשי עושה זאת, לטענת מנשה? מסביר רש"י: "מפני יצר עבודת כוכבים שהיה שולט". נמצינו למדים, שהטעות ההשקפתית בימי דור אנוש המתוארת בדברי הרמב"ם, אינה הגורם הבלעדי לעבודה זרה. בימי מנשה הייתה תאוה גדולה לעבודה זרה.

במקום אחר מספרים חז"ל שאנשי כנסת הגדולה התפללו, והצליחו לבטל את היצר הרע של עבודה זרה [יומא סט:]. באותה התקופה גם בטלה הנבואה מישראל. הגר"א מקשר בין הדברים: "משהרגו את היצר הרע בטלה הנבואה" [ביאור הגר"א לסדר עולם ל, יב]. ופירושה של דברים הוא, שיצר העבודה הזרה נובע מגרעין חיובי של כוחות גדולים של תשוקה לקרבת אלוהים. תשוקה זו באה לידי ביטוי באופן שלילי בעשיית פסלים ובכניעה להם. הופעות אלו של היצר הן מתועבות מצד עצמן וגם כרוכות בתועבות רבות נוספות. אולם במקביל, באותה התקופה, הופיע הגילוי גם בצורתו החיובית - הנבואה. כאשר הכוח הזה גרם להתדרדרות נוראה, התפללו עליו לבטלו. הוא בטל אך יחד עימו בטלה גם הנבואה.

פרק ראשון

התפתחות עבודה זרה ודרך האמת

א, בימי אנוש^ו טעו בני האדם טעות גדולה^ו, ונבערה^ו עצת חכמי אותו הדור, ואנוש עצמו מן הטועים. וזו הייתה טעותם: אמרו: הואיל והאל ברא כוכבים אלו וגלגלים^ו אלו להנהיג את העולם ונתנם במרום, וחלק להם כבוד, והן שמשי^ו המשימשין לפניו - ראויין הם לשבחם ולפארום ולחלק להם כבוד. וזהו רצון האל ברוך הוא, לגדל ולכבד מי שגדלו וכבדו, כמו שהמלה רוצה לכבד עבדיו והעומדים לפניו, וזה הוא כבודו של המלה.

א², כיון שעלה דבר זה על לבם, התחילו לבנות לפוכבים היכלות^ו, ולהקריב להן קרבנות, ולשבחם ולפארום בדברים, ולהשתחוות למולם, כדי להשיג רצון הבורא בדתם הרעה. וזה היה עקר^ו עבודה זרה.

א³, וכך הם אומרים עובדיה היודעים עקרה; לא שהן אומרים שאין שם אלוה אלא כוכב זה. הוא שימיהו אומר: "מי לא יראך מלך הגוים^ו כי לך יאתה^ו, כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמותו. ובאחת יבערו ויכסלו^ו - מוסר הבלים עץ הוא" (ירמיה יז, ט-י). כלומר: הכל יודעים שאתה הוא האל לבדה, אבל טעותם וכסילותם - שמדמים שזה ההבל רצונה הוא.

ב, ואחר שארכו הימים, עמדו בבני האדם נביאי שקר, ואמרו שהאל צוה להם ואמר להם 'עבדו כוכב פלוני', או 'כל הכוכבים', והקריבו לו ונסכו לו^ו כך וכך, ובנו לו היכל, ועשו צורתו^ו כדי להשתחוות לה כל העם, הנשים והקטנים ושאר עם הארץ'. ומודיע להם צורה שבה מלבו^ו, ואומר: זו היא צורת הכוכב הפלוני שהודיעוהו בנבואתו.

ב², והתחילו על דרך זו לעשות צורות בהיכלות, ותחת האילנות, ובראשי ההרים, ועל הגבעות. ומתקבצין ומשתחווים להם, ואומרים לכל העם שזו הצורה מטיבה ומרעה^ו, וראוי לעבדה וליראה ממנה. והפומרים^ו אומרים להם ש'בעבודה זו תרבו ותצליחו', ו'עשו כך וכך', ו'אל תעשו כך וכך'.

ב³, והתחילו כוזבים אחרים לעמד ולומר שהכוכב עצמו או הגלגל עצמו או המלאך^ו דבר עמוה ואמר להם 'עבדוני בכך וכך' והודיע להם דרך עבודתו, ו'עשו כך', ו'אל תעשו כך'. ופשוט דבר זה בכל העולם - לעבד את הצורות בעבודות משנות זו מזו, ולהקריב להן ולהשתחוות.

ב⁴, וכיון שארכו הימים, נשתקע השם הנכבד והנורא מפי כל היקום ומדעתם, ולא הפירוהו. ונמצאו כל עם הארץ והנשים והקטנים אינם יודעים אלא הצורה שלעץ ואבן והיכל שלבנין שנתחנכו מקטנותם להשתחוות להן ולעבדן ולהשבע בשמן.

ב⁵, והחכמים שהיו בהם, כגון הפומרים וכיזא בהן, מדמין שאין שם אלוה אלא הכוכבים והגלגלים שנעשו הצורות האלו בגללם ולדמותן. אבל צור העולמים^ו - לא היה שם מכירו ולא יודעו אלא יחידים בעולם, כגון חנוך ומתושלח ונח ושם ועבר. ועל דרך זו היה העולם מתגלגל והולך, עד שנולד עמודו של העולם, שהוא אברהם איבנו עליו השלום.

אנוש - נכדו של אדם הראשון (בראשית ד, כו). **נבערה** - נעשתה מטופשת. **וזו הייתה טעותם וכו'** - ההנחה היא שאין בר דעת החושב שפסל ברא את העולם, אלא שהפסל הוא אמצעי להתחבר אל האלוהים. ונאסר כל אמצעי בין האדם לבין אלוהיו, כדי שלא יישכח האל (מ"ג א, א; א, לו). **גלגלים** - לפי האסטרונומיה העתיקה, גרמים שמימיים כדוריים שקופים ובהם הכוכבים (לפירוט העניין ראה ההקדמה לפרק ג ביסודי התורה). **שמשיין** - משרתים. **היכלות** - מבנים גדולים. **עקר** - שורש, יסוד, תחילת. **אין שם** - אין. המילה 'שם' היא מילת קישור שתורגמה מהסגנון הערבי, ואינה ציון מקום. **מלך הגוים** - מלך על כל האנושות. **לך יאתה** - לך נאה (היראה). **ובאחת יבערו ויכסלו וכו'** - ובדבר אחד הם טיפשים, שתורתם (מוסרם) הבל, שהם מבקשים לעבוד אותן באמצעות פסל עץ. **וינסכו לו** - צקו על מזבחם לכבודו נזולים, כגון יין. **ועשו צורתו** - פסל הקשור לכוכב (מ"ג ג, כט). **שבה מלבו** - שהמציא אותה מדעתו. **שזו הצורה מטיבה ומרעה וכו'** - כדי לשלוט על העם (פה"מ ע"ז ד, ה; להלן יא, טז). וכדי למחות טעות זו, קבע ה' שדווקא עבודה זרה תביא למניעת הטובה (מ"ג ג, לו). **הפומרים** - כוהני (שמיים) עבודה זרה. **מלאך** - שליח האל, כוח בהנהגת האל (מ"ג ב, ו). **צור העולמים** - מקור הבראיה (מ"ג א, טז).

תחילת עבודה זרה

השלב השני

השלב השלישי

ביאורים

הרמב"ם פורט בפנינו סקירה היסטורית בכל הנוגע להתפתחות האמונה באומה הישראלית, החל מאברהם אבינו ועד משה רבנו. יש להעיר שאין כוונת הרמב"ם לתאר את סיבת הבחירה של ה' באומתנו ולתלותה בקבלתנו את אלוהותו עלינו. אין זה הנושא המדובר כאן. אנו עוסקים בהשתלשלות האמונה ביחוד ה', התפתחותה מהיחיד לכלל, וכיצד הקשר של העולם עם ה', שהוא תכלית העולם והאדם, התברר ויצא אל הפועל במהלך תולדות העולם.

כאמור, תחילת גילוי האמונה ביחוד ה' היתה אצל אברהם אבינו, אשר בהתבוננותו והכרת שכלו הבין שכל עבודת האילים שהיתה נהוגה עד דורו - הבל ואין היא מתיישבת עם ההגיון. ואמנם, כבר ציין הרמב"ם לעיל שאברהם לא היה הראשון שהאמין אמונה שלמה, והיו בודדים שגם הם הגיעו להכרה זו במהלך ההיסטוריה, אך החידוש איתו אנו נפגשים אצל אברהם הוא שגילוי זה לא נשאר אצלו נחלת הפרט אלא הפך למשימת חייו. בהשתלשלות הרבה ובמסירות עצומה השתדל אברהם להפיץ ולהאיר אמת גדולה זו בכלל האנושות, דבר שגם הכניס אותו לסכנה גדולה.

את גילוי האמונה לימד אברהם את יצחק בנו, אשר לימדה ליעקב, ומיעקב התפשטה האמונה לשנים עשר בניו. למרות שכל השבטים היו שותפים לאמונה זו, בכל זאת נבחר שבט לוי להיות בעל תפקיד משמעותי יותר בהפצת ולימוד דרכי האמונה. בגלות מצרים הייתה לשבט לוי עמידה איתנה בשעה ששאר האומה הגיעה למשבר באמונה, שוב נטו לעבודה זרה וחזרו לטעות אחריה. בחסד ה' על האומה, שלח אליה את משה שכיוון אותה בחזרה לדרך האמת ועקר ממנה את העבודה הזרה בלימוד מצוות התורה ואזהרותיה מפני הטעות אחרי העבודה הזרה.

הרחבות

• מתי הכיר אברהם את בוראו

ובן ארבעים שנה הפיר אברהם את בוראו. הכסף משנה כותב שמקורו של הרמב"ם לכך הוא דברי המדרש. ואמנם, במדרש נאמר שאברהם הכיר את בוראו בגיל ארבעים ושמונה [בראשית רבה ל, ח], לכן נראה שהרמב"ם גרס "ארבעים" בלא המילה "ושמונה". הראב"ד מעיר על דברי הרמב"ם שישנה דעה נוספת: "יש אגדה - בן שלוש שנים. שנאמר "עקב אשר שמע אברהם בקולי" [בראשית כו, ה] - מנין עקב". כלומר, אברהם אבינו חי 175 שנה [בראשית כה, ז], ובפסוק כתוב "עקב אשר שמע אברהם בקולי", עקב בגימטריה 172. אם-כן מגיל 3 שמע אברהם בקול ה' ונמצא ששמע בקולו 172 שנה. בהגהות מיימוניות מבואר שניתן לקיים את שתי הדעות גם יחד: בגיל שלוש החל אברהם "לשוטט בדעתו" ולחפש את האמת, ולהכרה הגמורה הגיע בגיל ארבעים. אפשר ללמוד מכאן לימוד גדול: הרי בגיל שלוש אברהם רק החל לחפש את בוראו ומדוע גם לתקופה הזו הפסוק קורא "שמע אברהם בקולי"? אלא שהעובדה שמתחילים לחפש ורוצים את האמת והיורש - היא בעצמה נחשבת לשמיעה בקול ה'.

ג, כיון שנגמל איתו זה, התחיל לשוטט בדעתו והוא קטן, ולחשב ביום ובלילה, והיה תמה, אברהם אבינו היאך אפשר שיהיה הגלגל הזה נוהג תמיד ולא יהיה לו מנהיג, ומי יסבב אותו, לפי שאי אפשר שיסבב את עצמו. ולא היה לו לא מלמד ולא מודיע דבר, אלא משקע באור פשדים בין עובדי עבודה זרה הטפשים.

ג, ואביו ואמו וכל העם עובדין עבודה זרה, והוא היה עובד עמהם, ולבו משוטט ומבין, עד שהשיג דרך האמת והבין קו הצדק מדעתו הנכונה, וידע שיש שם אלוה אחד, והוא מנהיג הגלגל, והוא ברא הכל, ואין בכל הנמצא אלוה חוץ ממנו.

ג, וידע שכל העם טועים, ודבר שגרם להם לטעות - זה שעובדים את הכוכבים ואת הצורות עד שאבד האמת מדעתם. וכן ארבעים שנה הפיר אברהם את בוראו.

ג, כיון שהפיר וידע, התחיל להשיב תשובות על בני אור פשדים ולערך דין עמהם, ולומר שי' אין זו דרך האמת שאתם הולכים בה'. ושביר את הצלמים, והתחיל להודיע לעם שאין ראוי לעבד אלא לאלוה העולם, ולו ראוי להשתחוות ולהקריב ולנסף, כדי שיפירוהו כל הבוראים הבאים. וראוי לאבד ולשבר כל הצורות, כדי שלא יטעו בהן כל העם כמו אלו שהם מזדמים שאין שם אלוה אלא אלו.

ג, כיון שגבר עליהם בראיותיו, בקש המלך להרגו; נעשה לו נס, ויצא לחרן, והתחיל לעמד ולקרות בקול גדול לכל העם ולהודיעם שיש אלוה אחד לכל העולם, ולו ראוי לעבד. והיה מהלך וקורא ומקבץ העם מעיר לעיר ומממלכה לממלכה, עד שהגיע לארץ כנען והוא קורא, שנאמר: "ויקרא שם בשם יי אל עולם" (בראשית כא, ג).

ג, וכיון שהיו העם מתקבצין לו ושואלין לו על דבריו - היה מודיע לכל אחד ואחד לפי דעתו עד שיחזירוהו לדרך האמת, עד שנתקבצו אליו אלפים ורבבות, והם אנשי בית אברהם (שם יז, ג). ושתל בלבם העקר הגדול הזה, וחבר בו ספרים, והודיעו ליצחק בנו. וישב יצחק מלמד ומחזיר. ויצחק הודיעו ליעקב, ומנהו ללמד, וישב מלמד ומחזיר כל הנלוים אליו.

ג, ויעקב אבינו למד בניו כלם, והגדיל לוי, ומנהו ראש, והושיבו בישיבה ללמד דרך יי ולשמור מצוות אברהם. וצוה את בניו שלא יפסיקו מבני לוי ממנהו אחר ממנהו, כדי שלא ישכתח הלמוד.

ג, והיה הדבר הולך ומתגבר בבני יעקב ובנלוים עליהם, ונעשית בעולם אמה שהיא יודעת את יי. עד שארכו הימים לישראל במצרים, וחזרו ללמד מעשיהו ולעבד עבודה זרה כמותו, חוץ משבט לוי, שעמד במצות אבות. ומעולם לא עבד שבט לוי עבודה זרה.

ג, וכמעט קט ה' היה, והעקר ששתל אברהם נעקר, וחזרין בני יעקב לטעות העמים ותעיתם. ומאהבת יי אותנו ומשמרו את השבועה לאברהם אבינו - עשה משה רבנו ורפן שלכל הנביאים, ושלחו.

ג, כיון שנתגבא משה רבנו, ובחר יי בישראל לנחלה - הכתירן במצוות, והודיען דרך עבודתו, ומה יהיה משפט עבודה זרה וכל הטועין אחריה.

איתו - יסוד, מלשון הפסוק "והאיתנים מוסדי ארץ" (מכה ו, ב), אחד מכינויו של אברהם אבינו, כמו 'עמודו של עולם'. **אור פשדים** - העיר שגדל בה אברהם אבינו. **לבו משוטט** - מחשבתו מתבוננת וחוקרת. **להשיב תשובות** - להקשות קושיות. **הצלמים** - הפסלים, שחשבו להתחבר באמצעותם למהות הרוחנית (מו"נ א, א). **בראיותיו** - בהוכחותיו. **בשם יי אל עולם** - הכרזתו של אברהם לכל העולם שבאור העולם הוא ה'. בהכרזה זו פותח הרמב"ם כל אחד מספריו. **והם אנשי בית אברהם** - כפי שזכרו בפסוק, שמל אותם אברהם. **מלמד ומחזיר** - את האנשים לדרך האמת. **ממנה** - ראש ישיבה, ללמד. **כמעט קט** - זמן מועט. **לטעות העמים ותעיתם** - לשגאתם ולאבדן דרכם. **עשה משה** - כלשון הכתוב (שמואל-א י, ו).

ביאורים

כבר עסקנו בכך שטעות דור אנוש היתה בכך שיחסו לברואים כגרמי השמיים כוחות אלוהיים בראותם את תפקידם הרם ואת הכבוד שנתן להם הבורא, דבר שגרם להם לעבוד אותם ולהשתחוות אליהם בחשבם שזה רצון הבורא. ראינו גם בדברי הרמב"ם את ההתדרדרות שהיתה בדורות הבאים אחריהם שניתקו במחשבתם את אותם כוכבים ומזלות מהבורא ויחסו להם כוח אלוהי בשכחם שיש אל אחד.

כאן מציין הרמב"ם שמבחינת האיטור לעבוד עבודה זרה, אין זה משנה באיזה אופן עובדים אותה, בין אם זה נעשה כטעות דור אנוש ובין אם כטעותם הגדולה של הבאים אחריהם, הכל נכלל באיטור.

הרמב"ם מביא לכך מקור מפסוק בספר דברים, שאמנם פרשנויות שונות לו, אך פרשנותו של הרמב"ם מכוונת על זו הדרך. לדבריו, אזהרת התורה באמרה "ופן תשא עיניך השמימה" מכוונת ל"עיני הלב", כלומר התבוננות שכלית ומחשבה כאילו ראוי לעבוד את אותם הכוחות השמימיים ולהשתחוות להם. אמנם לא ככוחות בוראים אלא כמתוכים בין הברואים לבורא. אכן "חלק ה' אותם" לברואים להיות מנהיגי העולם באופן שהם מהווים אמצעי לבורא שדרכם מתקיים העולם, אך לא ככוחות אליהם ראוי לעבוד. אזהרת התורה באה לשלול את הטעות הזו, ולעשות הבחנה בין תפקידם המעשי הקיים בהם לבין הכוחות הרוחניים שאין בהם.

למרות שדרכה של תורה לעודד את האדם לעיין ללמוד ולהחכים ולא להשאר חסר השכלה, בגלל חומרת איטור עבודה זרה ובגלל החשש שההתעניינות בה תגרור אחריה את האדם לעבודתה - צייתה אותנו התורה להתרחק ממנה באופן מוחלט. לא להתבונן עליה, לא להרהר אחריה ולא לקרוא שום ספר השייך אליה. בהמשך דברי הרמב"ם (פרק ג הלכה ב) מתבאר כי לא עצם הלימוד הוא הבעייתי אלא נקודת המוצא שלו, וכאשר הנחת היסוד היא שמושה אמת ותורתו אמת ומטרת לימוד העבודה זרה היא לברר את טעותה, במצבים מסויימים הדבר מותר.

הרחבות

עצת יתרו

צָנְנו הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁלֵא לְקִרְוֹת בְּאוֹתָן הַסְּפָרִים כָּלֵל. חז"ל מספרים שכאשר משה רבנו רצה להתחתן עם ציפורה בתו של יתרו, יתרו התנה תנאי: "בן שיהיה לך תחילה יהיה לעבודה זרה, מכאן ואילך לשם שמים" [מכילתא יתרו א]. רבי יצחק מאיר אלתר מגור מסביר, שכוונתו של יתרו בתנאי זה היתה כדי שמתוך ההיכרות עם הרוע, ידע בנו של משה רבנו את האמת בצורה יותר בהירה, ואין הכוונה שחלילה בנו של משה רבנו יהיה עובד אלילים. וכפי שעשה יתרו בעצמו שהכיר את ה' מתוך שחוה את השלילה שבכל עבודות האלילים למיניהן [חידושי הרי"ם על התורה, יתרו].

מדוע התורה כל כך מתנגדת לדרך זו, כפי שמפורט בדברי הרמב"ם? תשובה לשאלה זו נקבל מהמשך דבריו של בעל חידושי הרי"ם: "זוהו היה קודם מתן תורה. אבל לאחר מתן תורה, שנשמתם נאצל מכח התורה... על כן שוב אין צריך... לחוכמת יתרו, רק לטהר המדות על פי תורה ולזכות ולהזדכך גופו מחומריותו, אז יאיר בתוכו נשמתו אשר הוא חלק אלוקי" [שם]. אם-כן, לאחר מתן תורה אין צורך להתוודע אל האמת מתוך היכרות קרובה עם השקר, ולכן צריך להתרחק מהרוע ומהשקר כדי שלא להיות מושפעים מהם.

פרק שני

מחשבות כפירה והמגדף

א, עֵקֶר הַצְּוִי בַעֲבוּדָה זָרָה - שְׁלֵא לַעֲבֹד אֶחָד מִכָּל הַבְּרֹאִים: לֹא מִלְאָךְ°, וְלֹא גִלְגַּל°, וְלֹא כּוֹכָב, וְלֹא אֶחָד מֵאַרְבַּע הַיְסוּדוֹת°, וְלֹא אֶחָד מִכָּל הַנְּבָרָאִים מֵהֶם. וְאַף עַל פִּי שֶׁהַעֲבוֹד יוֹדַע שְׂפִי הוּא הָאֱלֹהִים, וְהוּא עוֹבֵד הַנְּבָרָא הֵזָה עַל דֶּרֶךְ שֶׁעֲבַד אָנוֹשׁ וְאָנְשֵי דוֹרוֹ תַּחֲלָה° - הֲרִי זֶה עוֹבֵד עֲבוּדָה זָרָה.

א, וְעֵנִין זֶה - הוּא שֶׁהִזְהִירָה תּוֹרָה עֲלֵיו וְאָמְרָה: "וּפִן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשְּׂמִימָה וְרֵאִיתָ אֶת הַשְּׂמֶשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים... אֲשֶׁר חָלַק יי אֱלֹהֶיךָ אֶתֶם לְכָל הָעַמִּים...". (דברים ד, ט), כְּלוֹמֵר: שְׂמָא תִשׁוּט בְּעֵין לִבְךָ°, וְתִרְאֶה שְׂאֵלוֹ הֵן הַפְּנֵהִיגִים אֶת הָעוֹלָם, וְהֵם שֶׁחָלַק יי אֶתֶם לְכָל הָעוֹלָם לְהִיוֹתָן חַיִּים וְהוֹיִם וְנַפְסָדִים° כְּמִנְהֵגוֹ שֶׁלְעוֹלָם, וְתִאֲמַר שֶׁרְאוּי לְהַשְׁתַּחֲוֹת לָהֶן וְלַעֲבָדָן. וְעֵנִין זֶה צִוָּה וְאָמַר: "הַשְּׂמֵרוּ לְכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם" (שם יא, טו), כְּלוֹמֵר שְׁלֵא תִטְעוּ בְּהַרְהוּר הַלֵּב לַעֲבֹד אֱלוֹ, לְהִיוֹתָן סְרִסְרוֹ° בִּינֵיכֶם וּבֵין הַבּוֹרָא.

ב סְפָרִים רַבִּים חֲבָרוּ עוֹבְדֵי עֲבוּדָה זָרָה בַעֲבוּדָתָה: הֵיאָף עֵקֶר עֲבוּדָתָה, וְכִמָּה מִשְׁפָּטֶיהָ וּמַעֲשֵׂיהָ. צָנְנו הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שְׁלֵא לְקִרְוֹת בְּאוֹתָן הַסְּפָרִים כָּלֵל°, וְלֹא הַנְּהַרֵר בָּהּ וְלֹא בְּדַבְּר מִדְּבָרֶיהָ. וְאִפְלוּ לְהִסְתַּכַּל בְּדַמוֹת הַצְּוִרָה° אֲסוּר, שְׁנֵאָמַר: "אֵל תִּפְנֹו אֶל הָאֱלִילִים" (ויקרא יט, ד), וְעֵנִין זֶה וְאָמַר: "וּפִן תִּדְרֹשׁ לְאֱלֹהֵיהֶם לֵאמֹר אֵיכָה עֲבַדְדוּ" (דברים יב, ג) - שְׁלֵא תִשָּׂאֵל° עַל דֶּרֶךְ עֲבוּדָתָה הֵיאָף הִיא, וְאַף עַל פִּי שֶׁאֵין אֶתָּה עוֹבֵד, שֶׁדָּבָר זֶה גּוֹרֵם לָךְ לְהַפְנוֹת אַחֲרֶיהָ וְלַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שֶׁהֵן עוֹשִׂין, שְׁנֵאָמַר: "וְאַעֲשֶׂה פֶן גַּם אֲנִי" (שם), וְכָל הַלְאִוִן הָאֵלוֹ בְּעֵנִין אֶחָד הֵן, וְהוּא שְׁלֵא יִפְנֶה אַחַר עֲבוּדָה זָרָה. וְכָל הַנְּפָנָה אַחֲרֶיהָ בְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בּוֹ מַעֲשֵׂה° - הֲרִי זֶה לּוֹקָה.

מִלְאָךְ - ראה לעיל ביאור א,ב. **גִּלְגַּל** - ראה לעיל ביאור א,א. ואף על פי שנתברר שאין גלגל כמוכנו הקדום, הרי שהאדם מוגדר כעובד עבודה זרה גם אם הוא עובד דבר דמיוני (ק). **מֵאַרְבַּע הַיְסוּדוֹת** - העתיקים: אש, רוח, מים, ארץ (יסודי התורה ג, יא-ד,א). **עַל דֶּרֶךְ שֶׁעֲבַד אָנוֹשׁ וְאָנְשֵי דוֹרוֹ תַּחֲלָה** - ראה לעיל א,א. **וּפִן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשְּׂמִימָה וְרֵאִיתָ אֶת הַשְּׂמֶשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים** - כל צָבָא הַשְּׂמַיִם וְנִדְחָתָה וְהַשְּׂתַחֲוִיתָ לָהֶם וְעֲבַדְתָּם, אֲשֶׁר חָלַק יי אֱלֹהֶיךָ אֶתֶם לְכָל הָעַמִּים תַּחַת כָּל הַשְּׂמַיִם". במחשבתך (מ"ג א,לט), וְהוֹיִם וְנַפְסָדִים - בתפיסת המדע העתיקה, כל הדברים בעולם נוצרים ומתפרקים בתהליכי טבע הבאים מגרמי השמים (מ"ג א,עב; ב,ה). **צִוָּה וְאָמַר: "הַשְּׂמֵרוּ לְכֶם פֶּן יִפְתָּה לְבַבְכֶם"** וְסִרְתֶּם וְעֲבַדְתֶּם אֱלֹהִים אַחֲרַי וְהַשְּׂתַחֲוִיתֶם לָהֶם". **סְרִסְרוֹ** - מתווך. **בְּדַמוֹת הַצְּוִרָה** - בפסל המייצג את הכוכב או הגלגל הנעבד (פה"מ ע"ז ג,ג; מ"ג ג,כט). **שְׁלֵא לְקִרְוֹת... שְׁלֵא תִשָּׂאֵל** - האיטור הוא ללמוד כדי לעשות, אך מותר ללמוד מתוך כוונה להבין את טעותם ולהורות בעניינים אלו, כפי שנהג רבנו בעניין זה (פה"מ פסחים ד, ד; להלן ג,ב; מ"ג שם). ומובן שהלומד צריך להיות מלומד במדע הנדרש כדי שלא ייפול בהטעיות וכדי שמטרת לימודו תהיה רצויה (ראה מ"ג שם; י). הפסוקים: "אל תפנו אל האלילים ואלהי מסכה לא תעשו לכם, אני ה' אלהיכם"; "השמר לך פן תנאקש אחריהם [פן יהיו לך למוקש] אחרי השמים מפניך, ופן תדורש לאלהיהם לאמר איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם ואעשה פן גם אני". **הַנְּפָנָה אַחֲרֶיהָ בְּדֶרֶךְ שֶׁהוּא עוֹשֶׂה בּוֹ מַעֲשֵׂה** - כגון בדפדוף בספר של עבודה זרה (ק) כחלק מן ההיגררות אחריה.

ביאורים

התורה מתיחסת בחוסר סובלנות מוחלט ובקנאות כלפי עבודה זרה, והאיסור לעובדה מתרחב גם למחשבה אודותיה וההרהור בה.

יש להבין מדוע התורה לא נותנת לאדם את החופש לעיין בה בלי כוונה לעבוד אותה? הרי הוא אינו מודה בה ולא מעוניין לייחס לה חשיבות כאמת?

מוסיף הרמב"ם ואומר שלא רק כלפי עבודה זרה התורה מתייחסת כך, אלא גם בנוגע לכל מחשבה שעלולה לגרום לאדם לעקור עיקר משלושה עשר עיקרי התורה אותם מונה הרמב"ם במקום אחר [הקדמת הרמב"ם לפרק חלק]. כדוגמת האמונה ביחוד הבורא, באמיתות התורה ונתינתה מן השמיים או אמיתות הנבואה וכו'.

אדם עלול לחשוב ולדמות לעצמו שבהרהורים העולים על לבו בלבד ולא מגיעים לידי הכרעה או יוצאים לפועל במעשה, אין שום פגם והם אינם פועלים שום נזק. אך הרמב"ם מלמדנו שהאמת היא לא כך ושמהרהורים אלו הוא עלול להגיע למסקנות מעוותות ושקריות שימשכו אותו למינות או לזנות. בכך אדם נמצא מחריב את העולם, למרות שהכל התחיל במחשבה בודדת בתוך ראשו. חשש זה נובע מכך שלרוב, אנו, כבני אדם, לא מסוגלים להגיע בכל עיון שכלי לבירור שתוצאתו תהיה אמת גמורה. אנו לא יכולים לסמוך על עצמנו באופן מוחלט ולחשוב שודאי נגיע למסקנה האמיתית מתוך עיוננו. על כן גם תחילה המחשבה וההרהור נאסרו על מנת שלא ניכשל בהסקת מסקנות שגויות שיובילו אותנו לאבדון רוחני.

הרחבות

• ציווי על המחשבה

מְזַהְרִים אֲנִי שְׂלֹא לְהַעֲלוֹתָהּ עַל לִבְנִי, וְלֹא נְסִיחַ דַּעְתָּנוּ לְכָךְ וְנִחְשָׁב וְנִמְשָׁךְ אַחֵר הַרְהוּרֵי הַלֵּב. לפעמים, נופלים במחשבתו של האדם הרהורים רעים של דעות רעות או תאוות רעות. האם ברגע שנכנס הרהור כזה בדעתו של האדם יש בזה עברה על איסור תורה? מדברי בעל ספר החינוך על מצוה זו של "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם" משמע שבשלב זה עדיין אין איסור: "אלא אם יעלה על לבו רוח לחשוב באותן דעות הרעים יקצר מחשבתו בהם וישנה לחשוב בדרכי התורה האמתיים והטובים" [מצוה שפז]. כלומר, אם נפל במחשבתו של האדם הרהור רע, מוטל עליו להסיח דעתו ממנו.

גם מדברי הרמב"ם המצוטטים לעיל משתמע כך: הרמב"ם מאריך בלשונו ונראה שעוסק בשני אופנים: האופן הראשון, אדם שלא עלה על לבו הרהור רע והוא מצווה שלא להעלותו על לבו במודע, ועל זה כתב: "מוזהרים אנו שלא להעלותה על לבנו". האופן השני, אם כבר עלה הרהור על הלב שלא בכוונה על האדם להיזהר לא להימשך אחר הרהור, ועל זה כתב: "ולא נסיח דעתנו לכך ונחשוב ונמשך אחר הרהורי הלב".

איסור פנייה אחר מינות ונות

ג, ולא עבודה זרה בלבד הוא שאסור להפנות אחריה במחשבה, אלא כל מחשבה שגורמת לו לאדם לעקור עקר מעקרי התורה - מְזַהְרִים אֲנִי שְׂלֹא לְהַעֲלוֹתָהּ עַל לִבְנִי, וְלֹא נְסִיחַ דַּעְתָּנוּ לְכָךְ וְנִחְשָׁב וְנִמְשָׁךְ אַחֵר הַרְהוּרֵי הַלֵּב, מִפְּנֵי שְׂדַעְתָּנוּ שְׂלֹא אֶדְעָה, וְלֹא כָּל הַדְּעוֹת יְכוּלוֹת לְהַשִּׁיג הָאֱמֶת עַל בְּרִיּוֹ; וְאִם יִמְשָׁךְ כָּל אֶדָם אַחֵר מִחֻשְׁבוֹת לְבוֹ - נִמְצָא מִחְרִיב אֶת הָעוֹלָם לְפִי קֶצֶר דַּעְתּוֹ.

ג, פיצד? פעמים יתור אחר עבודה זרה, ופעמים יחשב ביחוד הבורא: שְׂמָא הוּא שְׂמָא אִינוּ, מַה לְּמַעְלָה מַה לְּמַטָּה, מַה לְּפָנַיִם מַה לְּאַחֵר, וּפְעָמַיִם בְּנְבוּאָה: שְׂמָא הִיא אֱמֶת שְׂמָא אִינָה, וּפְעָמַיִם בְּתוֹרָה: שְׂמָא הִיא מִן הַשְּׁמַיִם שְׂמָא אִינָה. וְאִינוּ יוֹדַע הַמְּדוֹת שְׂיָדוֹן בְּהֵן עַד שְׂיַדַע הָאֱמֶת עַל בְּרִיּוֹ, וְנִמְצָא יוֹצֵא לִידֵי מִינּוֹת.

ג, על ענין זה הזכירה תורה, ונאמר בה: "ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם אשר אתם זנים אחריהם" (במדבר טו,ט). כלומר: לא ימשך כל אדם אחר דעתו הקצרה, וידמה שפחשבתו משגת האמת. כך אמרו חכמים: "אחרי לבבכם" - זו מינות; "ואחרי עיניכם" - זו זנות. ולא זו - אף על פי שהוא גורם לאדם לטרדו מן העולם הבא, אין בו מלקות.

לְהַעֲלוֹתָהּ עַל לִבְנִי - להרהר שמה היא אמת. אבל 'להעלות על הדעת' משמעו לסבור שזו האמת (ראה יסודי התורה א, י). **וְלֹא נְסִיחַ דַּעְתָּנוּ** - ולא נפנה את דעתנו. **שְׂדַעְתָּנוּ שְׂלֹא אֶדְעָה** - שהבנתו מועטת. **עַל בְּרִיּוֹ** - לעומקו, בשלמותו. **מִחְרִיב אֶת הָעוֹלָם** - הרמב"ם מוזכיר ביטוי זה במקום אחר כלפי האדם, "ומפסיד דבר גדול... את נפשו" (פה"מ אבות ה,א), וכן בהמשך, "גורם לאדם לטרדו מן העולם הבא" (להלן 41), מפני שהאדם אינו מוכשר לספוג את התובנות הנכונות ועלול להשחית את מידותיו בעשיית רע ובזנות (מ"ג א,ב). **מַה לְּמַעְלָה וְכוּ'** - מה למעלה מן השמים ומתחת לארץ. מסגנון השאלה ניכרת סכלותו, מפני שמי ששואל שאלה זו, הוא חסר דעת המדמה את השמים לבית בקומה שנייה, ונמצא שהוא רוצה לדעת דבר מה שלא לפי מצבו האמתי במציאות (פה"מ חגיגה ב,א). **מַה לְּפָנַיִם מַה לְּאַחֵר** - מה היה לפני הבריאה ומה יהיה בסופה, שהרהורים אלו עלולים להביא את הסכל לידי שיגעון ושיממון (פה"מ שם). **מִינּוֹת** - עבודה זרה וכל סטייה מחשבתית מדרך האמת (ק). **זָנוּת** - "רדיפת התענוגות והתאוות הגופניות והעסקת המחשבה בהן נמידי" (סה"מ ל"ת מז). **אִין בּוֹ מְלָקוֹת** - מפני שלא עשה מעשה, ואין לוקים על אי עשייה (סנהדרין יח,ב).

ביאורים

בהלכות אלו אנו נפגשים עם עמידה תקיפה מאוד של הרמב"ם כנגד העובדים עבודה זרה. החל במקור שמביא על כך שעבודה זרה שקולה כנגד כל המצוות והעובר עליה ככופר בכל התורה כולה, וכלה בהגדרתו החד-משמעית שהעובד אותה נחשב כגוי לכל דבר. הניגוד הגדול שבין עם ישראל ואמונתו לבין 'עובדי עבודה זרה' ומינים נובע מכך שהאמונה היא ראש וראשון לכל עניין התורה והמצוות. הרמב"ם פתח את ספרו ההלכתי (הי"ד החזקה) בספר המדע המברר את האמונה הנכונה, ובראשו כתב את הלכות 'יסודי התורה' המבררות במה יש להאמין. העבודה הזרה עומדת בניגוד מוחלט ליסודי התורה ולבסיס האמונה. לכן, בגלל עוצמתה וחשיבותה הבסיסית של האמונה, יש ניגוד ומלחמה חזקה בין ישראל לעובדי העבודה הזרה ומאמיניה.

אמנם, מבחינה הלכתית יש לדון ולחלק בין דינים שונים שבחלקם אכן האדם נחשב כגוי ובחלקם נחשב כישראל, כפי שמעירים פרשני הרמב"ם. אך נראה שכוונת הרמב"ם במילים "הרי הוא כגוי לכל דבר" להדגיש את עוצמת הריחוק מרצון ה' ומעם ישראל ואת ההרס שגורם לו ולעולם כולו.

גם המינים שאינם עובדים בפועל עבודה זרה, אך כוונתם במעשיהם ומחשבתם להכעיס ולמרוד בבוא (והם שפרט אותם הרמב"ם בהלכות תשובה בפרק ג הלכה ז) אינם נחשבים כישראל. מלבד זאת שאינם נחשבים כישראל, מוסיף הרמב"ם שאין מקבלים אותם בתשובה. ואמנם גם כאן יש להעיר שחריפות הלשון של הרמב"ם נובעת מהביקורת הקשה עליהם, אך למעשה, כפי שהרמב"ם עצמו הכריע בהלכות תשובה [פרק ב הלכה א, פרק ג הלכה יד], אין אדם מישראל ששערי התשובה נעולים בפניו. ונראה מדיוק לשונו של הרמב"ם שאין כוונתו לומר שבשמיים אין מקבלים את תשובתם, אלא שהציבור לא יקבל את תשובתם. לכן הוא מוסיף ש"אסור לספר עמיהם ולהשיב עליהם תשובה כלל", מכיוון שההלכה מופנית כלפי הסובבים אותם ולא כלפי שמיא.

הרחבות

• בין כך ובין כך אתם קרויים בנים

ישָׁרָאֵל שְׁעִבַד עֲבוּדָה זָרָה - הָרִי הוּא כְּגוֹי לְכָל דָּבָר. הרשב"א נשאל אם משומד שמת מטמא כמו יהודי שמת או שמא אינו מטמא אלא כגוי שמת. הרשב"א השיב שהמשומד המת מטמא כמו יהודי שמת. אחד מהטעמים לפסק זה הוא דבריו של רבי מאיר המובאים בבבלייתא בגמרא: "בנים אתם לה' אלהיכם" [דברים יד, א] - בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים - אתם קרויים בנים, אין אתם נוהגים מנהג בנים - אין אתם קרויים בנים, דברי רבי יהודה; רבי מאיר אומר בין כך ובין כך אתם קרויים בנים" [קידושין לו.]. רבי מאיר מביא לדבריו כמה הוכחות מן הפסוקים. הגמרא מסבירה שהפסוקים שהביא רבי מאיר מוכיחים שאפילו כשישראל עובדים עבודה זרה הם נקראים בנים [שם]. הרשב"א מוסיף שאמנם בדרך כלל במחלוקת בין רבי מאיר ורבי יהודה ההלכה כרבי יהודה [עירובין מו.], אבל בנושא שלנו היות שרבי מאיר הוכיח את שיטתו מן הפסוקים, יש להורות כמותו. הרשב"א מסביר שהדינים של המשומד, שפוטרם אותנו מחיובים שונים כלפיו, נגזרים מכך שאינו מוגדר כ"אחינו", אך לעניין טומאתו במותו אין זה תלוי בהגדרה זו [שו"ת הרשב"א קצד]. למדנו מדברי הרשב"א שהיחס אל המשומד כאל גוי הוא לגבי התייחסות החברה אליו (אינו "אחיך"), אך עדיין נשארה בו גם מעלה של ישראל ונקראת בה לזה.

ד מצות עבודה זרה - כנגד כל המצוות כִּלְן הִיא, שְׁנֵאמֹר: "וְכִי תִשְׁגוּ וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת...". (שם טו,כב), ומפי השמועה לְמַדוּ שֶׁבְעֻבְדָּה זָרָה הַכְּתוּב מְדַבֵּר. הַא לְמַדְתָּ שֶׁכָּל הַמִּצְוֹת בְּעֻבְדָּה זָרָה - כְּפָר בְּכָל הַתּוֹרָה כְּלָהּ וּבְכָל הַנְּבִיאִים וּבְכָל מִה שֶׁנִּצְטַו הַנְּבִיאִים מֵאָדָם וְעַד סוֹף הָעוֹלָם, שְׁנֵאמֹר: "מִזֶּן הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה יי וְהִלָּאָה לְדַרְתֵּיכֶם" (שם טו,כג); וְכָל הַכּוֹפֵר בְּעֻבְדָּה זָרָה - מוֹדָה בְּכָל הַתּוֹרָה כְּלָהּ, וְהִיא עֶקֶר כָּל הַמִּצְוֹת כְּלָן.

ה, יִשְׂרָאֵל שְׁעִבַד עֲבוּדָה זָרָה - הָרִי הוּא כְּגוֹי לְכָל דָּבָר, וְאִינוּ כִּיִּשְׂרָאֵל שְׁעִבַר עַל עֲבָרָה שִׁישׁ בָּהּ סְקִילָה. וּמִשְׁמַד לְעֻבְדָּה זָרָה - הָרִי הוּא מִשְׁמַד לְכָל הַתּוֹרָה כְּלָהּ.

ה, וְכֵן הַמִּינִים מִיִּשְׂרָאֵל - אֵינָן כִּיִּשְׂרָאֵל לְדָבָר מִן הַדְּבָרִים, וְאִין מְקַבְּלִים אוֹתָם בְּתִשְׁבָּה לְעוֹלָם, שְׁנֵאמֹר: "כָּל בְּאִיָּה לֹא יִשׁוּבוּן, וְלֹא יִשְׁיִגוּ אַרְחוֹת חַיִּים" (משלי ב,יט). וְהַמִּינִים הֵם הַתְּרִים אַחַר מִחְשָׁבוֹת לְבָם בְּסִלְלוֹת בְּדָבָרִים שֶׁאֵמְרָנוּ, עַד שֶׁנִּמְצְאוּ עוֹבְרִים עַל גּוֹפֵי תּוֹרָה לְהַכְעִיס בְּשֵׂאֵט בְּנַפְשׁוֹ בְּיַד רְמָה, וְאוֹמְרִים שֶׁאֵין בָּזֶה עוֹוֹן. וְאִסוּר לְסַפֵּר עִמָּהּ וְלְהִשִּׁיב עֲלֶיהָ תִּשְׁבָּה כְּלָל, שְׁנֵאמֹר: "וְאֵל תִּקְרַב אֶל פֶּתַח בֵּיתָה" (שם ה,ח). וּמִחְשָׁבֶת מִיָּן - לְעֻבְדָּה זָרָה.

שְׁנֵאמֹר - בעניין הקרבן על הוראה שגויה של הסנהדרין בעניין עבודה זרה: "וְכִי תִשְׁגוּ [תחטאו בשגגה] וְלֹא תַעֲשׂוּ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת הָאֵלֶּה, אֲשֶׁר דָּבָר ה' אֵל מִשָּׁה. אֶת כָּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּיַד מִשָּׁה, מִן הַיּוֹם אֲשֶׁר צִוָּה יי [מימי אדם הראשון, שהרי עבודה זרה אסורה לכל בן אדם (ראה מלכים ט,יא)] וְהִלָּאָה לְדַרְתֵּיכֶם". מִפִּי הַשְּׁמוּעָה - כפי ששמעו איש מפי רבו במסורת שבעל פה כיצד להבין את דברי המקרא (ק). כְּגוֹי לְכָל דָּבָר - לדינים רבים, כגון ששחיתו נבלה (שחיתו ד,י), אבל לא לכל הדינים, שהרי קידושו תקפים, ועליו לגרש את אשתו בגט (אישות ד,טו; מ"מ). סְקִילָה - החמורה במיתות בית דין (סנהדרין יד,ז). וּמִשְׁמַד לְעֻבְדָּה זָרָה - שדבק בעובדי עבודה זרה, אף אם לא עבד אותה (ק), מִשְׁמַד לְכָל הַתּוֹרָה כְּלָהּ - הרי הוא כעובר על כל מצוות התורה. ובמקום אחר (תשובה ג,ט) המשומד מוגדר כמי שעבר לדת הגויים והתחבר עמהם. וְאִין מְקַבְּלִים אוֹתָם בְּתִשְׁבָּה - ביחס החברה אליהם, שחזרתם בתשובה יכולה להיות מזויפת. אבל כלפי ה', אם שבו באמת, תשובתם מתקבלת בוודאי (ראה תשובה ג,י; שו"ת רסד). שְׁנֵאמֹר - בהשוואה של הפונה מאת ה' כפונה לזונה: "לְהַצִּילָךְ מֵאִשָּׁה זָרָה, מִנְּכַרְיָה [שאינה מישראל] אֲמַרְיָה חֲלִיקָה [שלשונה חלקות ודברי פיתוי]. הַעֲזִבְתָּ אֶלּוֹף [חבר] נְעוּרֶיךָ, וְאֵת בְּרִית אֱלֹהֶיךָ שִׁכַּחְתָּ. כִּי שָׁחָה אֶל מְנוֹת בֵּיתָה [מיהרה אל ביתה, שהוא המוות], וְאֵל רְפָאִים מִעֲגֻלְתֶּיךָ [דרכיה]. כָּל בְּאִיָּה לֹא יִשׁוּבוּן, וְלֹא יִשְׁיִגוּ אַרְחוֹת חַיִּים" (משלי ב,טו-יט). בְּשֵׂאֵט בְּנַפְשׁוֹ - בבזו עמוק (על פי יחזקאל כה,טו; ת"א, בראשית כה,לד). בְּיַד רְמָה - בפרהסיה ובפרסום או מתוך מרד (פה"מ אבות גיד; מו"נ ג,גמא). שְׁנֵאמֹר - על הזונה: "הִרְחַק מֵעֲלִיָּה זָרְקָה, וְאֵל תִּקְרַב אֶל פֶּתַח בֵּיתָה".

ביאורים

ישנו איסור נוסף שחומרנו דומה לזו של העובד עבודה זרה והוא קללת השם. גם העונש שלהם זהה, ובשני המקרים תולים וסוקלים את העובר עליהם. בגלל הדמיון שיש ביניהם, כלל הרמב"ם את איסור המגדף בתוך הלכות איסור עבודה זרה. הסיבה לכך שחומר המקלל דומה לעבודה זרה היא ששורש הדברים הוא אחד. בשני המקרים ישנה פגיעה עצומה בשם שמיים וזולזול בכבוד הראוי לו. חומרה זו עולה מתוך פרטי ההלכות שאותן מונה הרמב"ם בדבריו, עד כדי כך שהדיינים שדנים את המקלל אינם רוצים לשמוע במהלך הדיון את הנוסח המדויק, וגם כאשר נאלצים לשומעו הם קורעים את בגדיהם.

הבטיס המוסרי לכל עבודת האדם בעולמו הוא מידת הכרת הטוב. אדם שלא יודע לזהות את הטובה שנגמלה עימו ולכבד את המיטיב ודאי שלא יידע להוסיף להעניק למיטיב מעבר לכך. כשם שהדבר נכון וחמור ביחס בין אדם לחברו, על אחת כמה וכמה ביחס בין האדם לבורא שגמל עימו טובות עד אין מספר. הפגיעה בכבוד שמיים אצל מי שעובד עבודה זרה היא מהחמורות ביותר, והרי זה גידוף כלפי מעלה וכביכול אין בכוחו של הבורא להעניק את כל הטוב, אלא הכוח אצל זולתו, ח"ו. אם למרות כל זאת מחליט האדם להפנות את הכרת תודתו ועבודתו לאל אחר, הרי שפגם פגם בסיטי מאוד בכל הקשור לעמדתו המוסרית וממילא אין לו מקום בעולם הזה.

כשם שהדבר נכון ביחס למי שעובד עבודה זרה, כך הדבר נכון אצל מי שבפועל מגדף ומקלל את השם. גם כאן ישנה פגיעה בסיסית מאוד בעמדה המוסרית של האדם וגם כאן יש מיעוט בכבוד שמיים מכפי הראוי לו.

הרחבות

• כח הדיבור

בְּרַפְתַּת הַשֵּׁם. היה מקום לחשוב שעבירה זו אינה כל כך חמורה, שהרי החוטא לא עשה שום מעשה אלא בסך-הכל דיבר. מדינו של המגדף מוכח שאין כאן שום הקלה שהרי הוא נענש במיתת סקילה ובתלייה כמו מי שעובד עבודה זרה. בעל ספר החינוך סבור שדווקא בגלל העובדה שהחטא נעשה בדיבור יש חומרה בעניין: "ומשרשי המצוה בברכת השם, לפי שמתרוקן האדם במאמר הרע והוא מכל טובה, וכל הוד נפשו נהפך למשחית, והנה הוא נחשב כבהמות, כי באותו דבר ממש שהבדילו השם יתברך לטובה ובו נעשה אדם, והוא הדיבור שנבדל בו ממיני הבהמות, מבדיל הוא את עצמו לרעה ומוציא עצמו לגמרי מכל גדר הדעת, ונעשה כשרץ נמאס ונאלח ולמטה ממנו, ועל כן הזהירנו התורה על זה, כי האל הטוב יחפוץ בטובתנו" [מצוה ע]. הדיבור הוא המייחד את האדם מכל בעלי החיים. את הכתוב המתאר את מהות האדם: "ויהי האדם לנפש חיה" [בראשית ב, ז] תרגם אונקלוס "והות באדם לרוח ממלא (מדברת)". כוח זה - תפקידו לרומם את האדם על ידי דיבורים כשרים וקדושים. השימוש בו בצורה כל כך שלילית והפוכה מתפקידו, הינו חומרה נוספת בחטאו של המגדף.

1, כל המודה בעבודה זרה שהיא אמת, אף על פי שלא עבדה - הרי זה מחרף ומגדף את השם המגדף הנכבד והנורא. ואחד העובד עבודה זרה ואחד המגדף את השם, שְׁנָאֲמֹר: "והנפש אשר תעשה בידך רמה מן האזרח ומן הגר, את יי הוא מגדף" (במדבר טו, ל). לפיכך תולין עובד עבודה זרה כמו שתולין את המגדף, ושיניהם נסקלין.

2, ומפני זה פללתי דין המגדף בהלכות עבודה זרה - ששיניהן כופרין בעקר הן. 1, ואלו הן דיני המגדף:

2, אין המגדף חייב סקילה עד שיפרש את השם המיוחד שלאֶרְבַּע אותיות, שהוא אֶל־תְּדַל־תְּנוֹן יו"ד, ויברך אותו בשם מן השמות שאינם נמחקין, שְׁנָאֲמֹר: "ונקב שם יי מות יומת" (ויקרא כד, טז) - על השם המיוחד חייב סקילה, ועל שאר הכנויים באזהרה; ויש מי שפרש שאינו חייב אלא על שם יו"ד ה"א וא"ו ה"א, ואינו אומר ששם שניהם הוא נסקל.

3, אזהרה שֶׁלֹּמְגֵדֶף מִנֵּיִן? שְׁנָאֲמֹר: "אלהים לא תקלל" (שמות כז, ז). בכל יום ויום דנין את העדים בכנוי, יְכָה יוֹסִי אֶת יוֹסִי. נגמר הדין - מוציאין את כל האדם לחוץ, ושואלים את הגדול שבעדים, ואומרים לו 'אמר מה ששמעת בפרוש', והוא אומר. והדיינים עומדים על רגליהם, וקורעין, ולא מאחיזין. והעד השני אומר 'אף אני כמותו שמעתי'. ואם היו עדים רבים - צריך כל אחד ואחד מהן לומר 'פָּהּ שָׁמַעְתִּי'.

4, מגדף שחזר בו בתוך כדי דבור - אינו כלום; אלא פיון שגדף בעדים - נסקל. מי שגדף את השם בשם עבודה זרה - קנאין פוגעין בו והורגין אותו; ואם לא הרגוהו קנאים, וקא לבית דין - אינו נסקל, עד שיברך בשם מן השמות המיוחדים.

5, כל השומע ברפת השם - חייב לקרע, ואפלו על ברפת הכנוי חייב לקרע; והוא שישמעה מישראל, ואחד השומע או השומע מן השומע. אבל השומע מן הגוי - אינו חייב לקרע. ולא קרעו אֶלְיָקִים וְשִׁבְנָא אלא מפני שרַבְּשָׁקָה מְשַׁמֵּד הָיָה.

6, כל העדים והדיינים סומכים את ידיהם אחד אחד על ראש המגדף, ואומרים לו 'דמך בראשך, שאתה גרמת לך'. ואין בכל הרוגי בית דין מי שסומכים עליו אלא מגדף בלבד, שְׁנָאֲמֹר: "וסמכו כל השמעים את ידיהם על ראשו" (ויקרא כד, ד).

מְחַרְף וּמְגַדֵּף - מבזה ומקלל. **שְׁנָאֲמֹר** - לאחר תיאור מי שחוטא בעבודה זרה בשגגה. **וּיְבַרַךְ** - לשון סג' נהור, שיקלל. **הַשְּׁמוֹת שְׁאִינָם נִמְחָקִין** - שבעת השמות של הקב"ה (לפרטן ראה יסודי התורה ו, א). **הַכְּנוּיִים** - שמשבחים בהם את הקב"ה, כגון: חנון ורחום, הגדול, הגיבור (שם ו, ה) וגם שמותיו של הקב"ה בשפות זרות (סנהדרין ו, ג). **וְאֵינִי אוֹמֵר** - הצהרת הרמב"ם שהלכה זו מדעתו, ואין לה מקור מפורש (איגרת לר' פנחס הדיין, מהדורת שילת, עמ' תמג). **אֶזְהָרָה** - שהרי אין עונשין אלא אם כן מזהירין. **דְּנִין אֶת הַעֲדִים בְּכְנוּי** - במהלך המשפט אין מזכירים את ההתבטאות המפורשת של הגידוף, אלא משתמשים ברמו. **יְכָה יוֹסִי אֶת יוֹסִי** - כינוי לשם ה', משום שיוסי הוא שם בן ארבע אותיות כמו השם המפורש (י"ה-ו-ה), שאסור להגות אותו) והשם המיוחד (אדני). ו'יוסי' הוא בגימטריה 'אלהים' (רשי" סנהדרין נ, א). **וְקוֹרְעִין** - את בגדיהם לאות אבל. **וְלֹא מֵאֲחִין** - ואין תופרים תפירה מעולה עד שהקרע אינו ניכר, אבל מותר לתפור תפירה פחות טובה (פה"מ סנהדרין ז, ה). **אֵף אֲנִי כְּמוֹתוֹ שְׁמַעְתִּי** - כדי שלא יחזור על ברכת השם (שם). **בְּתוֹךְ כְּדֵי דְבוּר** - משך הזמן שיאמר תלמיד לרבו: "שלום עליך רבי" (שבועות ב, ח). בדרך כלל, חזרה תוך כדי דיבור מבטלת את האמירה הקודמת, וכאילו היא המשך הדיבור עצמו (פה"מ תמורה ה, א). אך במגדף אין כלל זה תקף (וכן לעניין קידושין, ראה אישות ו, ד; ז, כב; וכן בעובד עבודה זרה, ראה להלן ג, ד; וכן במבטל גט, ראה גירושין ו, טז; וכן במקדיש, ראה מעשה הקרבנות ט, א; וכן בממיר בהמת קדשים, ראה תמורה ב, ד). ואפשר לומר שבדרך כלל, כל מה שהאדם אומר הוא על דעת שיוכל לתקנו תוך כדי דיבור, פרט לדברים חשובים וחמורים כמגדף, שהדבר נעשה בלא אפשרות חזרה (ר"ן נדרים פ, א). **קְנָאִין** - המקנאים את קנאות של ה' (רשי" ע"ו ל, ב; למקרים שהמקנא לה' ראוי לפעול ראה סנהדרין יח, ו). **הַשְּׁמוֹת הַמְּיֻחָדִים** - המיוחדים להקב"ה, והם השמות שאסור למחוק אותם (קריית שמע ג, ה). **אֶלְיָקִים וְשִׁבְנָא** - ששמעו את דברי הנאצה של רבשקה שר צבא סנחריב מלך אשור, שעלה על ירושלים בימי חזקיהו (ישעיה לו, כב). **סוֹמְכִים אֶת יְדֵיהֶם אֶחָד אֶחָד** - כל אחד בנפרד מניח את ידו.

ביאורים

אחד מהאיסורים המופיעים בתורה הוא האיסור ללכת בחוקות הגויים. הסיבה לאיסור זה נעוצה במהות ההבדל בין ישראל לעמים. עם ישראל שונה משאר האומות בכך שקיבל תורה מסיני המשפיעה על דרכי החשיבה והידיעות האלוהיות שלו. התורה מלמדת אותנו חוקים ומשפטים שלא נמצאים בשום מקום אחר, וכן היא מגביהה את מחשבתנו ואת סדרי חיינו באמונה עמוקה ורחבה ובמעשים מיוחדים. מתוך כך נוצר פער גדול בין ידיעתנו ואורח מחשבתנו לבין אלו של האומות שלא זכו לקבל את השפע האלוהי הזה.

אסור לנו לתת להבדל הזה להטשטש ולהמחק, ועלינו לעשות ככל שביכולתנו על מנת שלא נגיע למצב כזה. הדרך לשמר את המצב הבריא של ההבדלה המהותית בין ישראל לשאר האומות היא, בין השאר, על-ידי הבדלה חיצונית בינינו. כשאדם מזהה מישהו שנראה שונה ממנו מבחינה חיצונית, הוא בדרך כלל גם שומר מרחק מבחינה נפשית. אדם נוטה להדבק בדומה ולהתרחק מהשונה. משום כך מזהירה התורה שגם מבחינה חיצונית עלינו להיות שונים משאר האומות: במלבושנו, בתספורתנו ובמעשינו. מתוך הבדלים חיצוניים אלו יהיה קל לנו יותר להבדל מהם גם במחשבתנו ובאמונתנו.

יש להעיר שאין זה אומר שאנו צריכים להיות שונים מהאומות בכל, אלא דוקא בדברים המיוחדים לאומות כבגד מסויים או אופן תספורת מיוחד. בדברים שאין בהם שום יחודיות אין איסור לנהוג באותו אופן. איננו צריכים להיות משונים, אלא נבדלים. ההבדל צריך לבוא לידי ביטוי רק במקום בו מנהג הגויים נובע מסיבה תרבותית וכדומה, אך אם יש בו טעם של ממש כגון סוג בגד המגן מפני הקור, ודאי שאין איסור ללבושו.

הרחבות

• נטיות הנפש של העמים

אין הולכין בחקות הגויים ולא מדמין להם. הרמב"ם מבאר שישאל הם עם מיוחד לה'. נפשם של ישראל שונה מנפשות הגוים וזהו גם הטעם לאיסור ההליכה בדרכי האמורי. וכמו שמבאר הרב קוק: "ההבדלים שבין העמים, מוגדרים הם על פי שני דרכים: דרך אחד הוא (הפן החיובי), שכל עם יש לו נטיות מיוחדות וסגולות מיוחדות להלך רוחו, שעושות רושם בכל מהלכי חייו, בכל מנהגיו, נימוסיו ודעותיו. ויש ('הדרך השני', הפן השלילי) מה שבתכונת עם זה ואינו כלל בעם אחר. על כן, נמצא לפעמים, דברים שהם מועילים ומרבים להיטיב בעם אחד, ואם יוקחו אצל עם אחר ירבו קלקלה והריסה. על כן, צריכה ומוטבעת היא גם כן, כל אומה, לשמור על צביונה, ולהקפיד על מהלך חייה, שלא יכנסו בקרבה יותר מדאי נטישות (ענפים מתפשטים) זרות שיהפכו לה לרועץ. ויותר ממה שכל העמים צריכים להקפיד על כך, צריכים ישראל להקפיד על זה, מפני שהצביון הפנימי הנאצל מנטיית החפץ של הקבלת (התאמת) האורה האלהית, וכל סדרי החיים הנאותים לה, על פי כל התקנות וכל חזיון הרוח על האלהים, העולם, האדם, והחברה, הם מיוחדים בקרבה באופן מרושם ומצויין, מה שאין דוגמתו בכל עם וגוי" [עין איה שבת ב, ו, צו].

פרק אחד עשר

חוקות הגויים ומיני ניוחש וכישוף

חובת השונות מהגויים

א, אין הולכין בחקות הגויים ולא מדמין להם, לא במלבוש ולא בשער וכיוצא בהן, שנאמר: "ולא תלכו בחקות הגוי" (ויקרא כג, ו) ונאמר: "ובחקותיהם לא תלכו" (שם יח, ג), ונאמר: "השמר לך פן תנקש אחריהם" (דברים יב, ל) - הכל בענין אחד הוא מזוהר: שלא ידמה להם, אלא יהיה הישראלי מבדל מהם וידוע במלבושו ובשאר מעשיו, כמו שהוא מבדל מהם במדעו ובדעותיו. וכן הוא אומר: "ואבדל אתכם מן העמים" (ויקרא כג, ו).

א, לא ילבש במלבוש המיוחד להן, ולא יגדל ציצית, כמו ציצית ראשם, ולא יגלח מן הצדדין ויניח השער באמצע כמו שהן עושין, וזה הנקרא 'בלורית', ולא יגלח השער מפנגד פניו מאזן לאזן ויניח הפרע מלאחריו קדרך שהן עושין, ולא יבנה מקומות כפנין היכלות שלעבודה זרה כדי שיכנסו בהן רבים כמו שהן עושין. וכל העושה אחת מאלו וכיוצא בהן - לוקה.

ב גוי שהיה מסתפר מישראל - פיון שהגיע קרוב לבלוריתו שלש אצבעות לכל רוח, שומט את ידו. ג' ישראל שהיה קרוב למלכותו וצריך לישב לפני מלכיהם, והיה לו גנאי למי שלא ידמה להם - הרי זה מתר ללבש פמלבושים שלהם ויגלח כנגד פניו קדרך שהן עושין.

אין הולכין בחקות הגויים - מנהגי הגויים. ואין הכוונה לכל דבר, כמו כלי אכילה בסכ"ם וכיוצא בזה או לבישת מכנסיים, שהעולם כמנהגו נוהג, אלא למנהגים שיש להם משמעות גותית, כגון תספורת או לבוש המבטאים תפיסת חיים הרחוקה מתפיסת התורה. **תנקש** - תיאחו ותילכד (דעת מקרא). **במדעו** - שהם ידיעת ה', ייחודו ואהבתו, שנתבארו בהלכות יסודי התורה, שהוא שם כללי להשקפות ועקרונות האמונה היהודית. **בדעותיו** - באופיו, בהתנהגותו ובהכרתו (למושג בהרחבה ראה הקדמה להלכות דעות). **לא יגדל ציצית** - לא יצמיח קווצת שער. ואפשר שהמילה "יגדל" משמעה "יקשור" או "פתול", כמשמעות המילה 'גדילים' (י). **השער מפנגד פניו** - השער שבקדמת הראש. **הפרע** - שער הראש. **מקומות כפנין היכלות** - בארכיטקטורה המיוחדת להיכלות עבודה זרה. **מסתפר מישראל** - אצל ספר יהודי. **שלש אצבעות** - כ-6 ס"מ. **שומט** - מסלק, כדי שלא יספר אותו לשם עבודה זרה. **קרוב למלכות** - "כדי שיגן על ישראל אצלם" (שו"ת רמד). **ללבש פמלבושים שלהם** - ונמצא שהלבוש הוא מדי השלטון ולא מדי עבודה זרה, ואינו נלבש כדי להידמות להם אלא לפי שעה ולצורך שליחות ציבורית (י:ק).